

HANDLEDNING

Filmtitel: Kan du vissla, Johanna?

Regissör: Rumle Hammerich

Boktitel: Kan du vissla, Johanna?

Författare: Ulf Stark

Rekommenderas för åldrarna 6-9 år
En filmhandledning av Maria Katerine Larsson

Introduktion

Bok och film är två olika medier eller uttrycksätt, var och en med sitt eget språk. När en bok filmatiseras måste berättelsen anpassas till filmmediet – detta kallas adaptation. I många fall innebär adaptationen att berättelsen förändras lite. Ibland måste delar av den tas bort eller tonas ned för att filmen inte ska bli för lång, ibland måste scener läggas till eller göras om för att bättre passa det filmiska uttrycket. Just därför är det så tacksamt att arbeta med både boken och filmen – vi får förståelse dels för att en berättelse kan ta form på olika sätt, dels för hur de olika medieformerna skriver text respektive film fungerar och förhåller sig till varandra. I dagens multimediala samhälle, där vi möter utsagor och hämtar information från en rad olika medietyper, är denna kunskap ovärderlig att ha; det är helt enkelt viktigt att kunna tolka såväl text som rörliga bilder och förstå hur budskap kommuniceras på olika sätt i de olika medierna.

När du som lärare arbetar med både bok och film kan du välja att läsa boken först och se filmen sedan, eller tvärtom. Det går också bra att arbeta fördjupat med delar av boken respektive filmen parallellt, till exempel för att jämföra hur en viss scen eller händelse i berättelsen uttrycks i bok respektive film. Tillsammans med eleverna kan du då upptäcka och analysera hur litteraturen och filmen använder sig av olika medel för att kommunicera och gestalta såväl skeenden som känslor och stämningar.

Berättelsen

Kan du vissla Johanna av Ulf Stark med illustrationer av Anna Höglund är en modern barnboksklassiker som filmatiserats av Rumle Hammerich efter Ulf Starks manus. Det är en berättelse om vänskap

över generationsgränserna, om livets gång, åldrande och döden, och om den lekfullhet och det allvar som finns i människan, både när hen är liten och gammal.

I berättelsen möter vi Berra och Ulf, två sjuåriga killar som beslutar sig för att skaffa en morfar åt Berra. Ulf har berättat om allt roligt han har med sin morfar, och Berra vill också ha en. På ålderdomshemmet hittar de Nils, en farbror som verkar passa utmärkt, och tillsammans med honom får Berra uppleva hur det är att ha en egen morfar. Uffe och Berra hälsar på morfar, dricker kaffe med honom och tar med honom ut på äventyr. Och morfar lär Berra det han övat på så länge – att vissla.

Bok och film

Boken Kan du vissla Johanna kom ut 1992 och har vunnit flerfaldiga barnbokspriser, både i Sverige och utomlands. Två år senare kom tv-filmerna med samma namn, och filmerna har alltsedan dess visats i SVT varje julafton. Kan du vissla Johanna har även dramatiserats för teatern, och berättelsen kan därför sägas vara en modern svensk barnklassiker som blivit läst, sedd och älskad av tusentals barn i flera generationer.

Filmerna följer boken väldigt fint, kanske delvis på grund av att författaren är så mångsidig och själv skrivit manus till den. Men filmerna skiljer sig också på ett par punkter från berättelsen i boken. Då filmerna har fått lov att vara en timme långa, har det visuella berättandet som är specifikt för film fått utrymme att lägga till lager och nyanser i berättelsen som är mer undanskymda i boken och dess bilder. Detta ger en utmärkt grund för att arbeta med både bok och film och jämföra hur de två medierna berättar samma historia på sitt eget respektive sätt.

Förslag på övningar:

- Läs boken tillsammans högt i klassen eller låt eleverna läsa själva. Lägg sedan undan boken och låt eleverna rita en bild av något som de tyckte om eller minns särskilt ur handlingen. Prata tillsammans om bilderna och berättelsen utifrån dem.
- Se filmen tillsammans och låt sedan eleverna rita och/eller skriva om en scen som de minns särskilt eller som gjorde starkt intryck på dem. Prata tillsammans om bilderna och filmen utifrån dem.
- Dela in eleverna i grupper om två, tre eller fyra. Låt dem välja en scen ur filmen med lika många karaktärer och improvisera fram sin egen version av scenen. Om ni har möjlighet att filma med kamera, telefon eller iPad kan ni göra det och sedan visa upp de olika filmscenerna i klassen.

Det filmiska språket

En bok berättas med skrivna ord och i vissa fall med kompletterande bilder. I en film berättas historien visuellt med rörliga bilder och med talade ord samt musik och andra ljud. Det visuella berättandet sker på flera plan; i kamerarörelser, klipp och bildutsnitt, genom ljussättning och även genom miljöer (scenografi) och karaktärernas kläder och sminkning (kostym och mask). För en djupare förståelse för dessa element, och hur filmade och skrivna berättelser skiljer sig åt, kan du gärna ta hjälp av den separata "Läs en film"-handledningen.

I en bok beskrivs de olika miljöerna med ord, och/eller illustreras med bilder. I en film avlöser bilderna varandra och ljud och miljöer behöver inte beskrivas i ord.

Förslag på övningar:

- Prata i helklass eller i mindre grupper om vilka olika miljöer/platser som finns i filmen. Var och när är det ljusst? Var och när är det mörkt? Vad berättar det för oss, till exempel om vilken tid på dagen det är eller på vilket humör en person är? Vilka färger har de olika platserna?
- Vad är det för musik i olika delar av filmen? Är det glad eller sorgsen musik? Vilka känslor associerar eleverna till musiken?
- Ur vems eller vilkas perspektiv berättas filmen? Fundera på och diskutera hur vuxna i filmen är filmade – rakt framifrån, uppifrån eller lite underifrån? Vad berättar kameravinkeln för oss om vems berättelse det här är? Om ni har möjlighet att själva filma med kamera, telefon eller iPad kan ni prova att filma varandra och stora och små saker från samma perspektiv, och att byta mellan olika kameravinklar och jämföra. Prata om hur ni tror att filmare väljer olika vinklar och bildutsnitt och hur det bidrar till vad som berättas med bilden. Jämför gärna med ritade bilder, till exempel i boken.

Adaptionsanalys – att jämföra bok och film

Det finns vissa skillnader mellan film och bok. En film är oftast exakt i sin tidsangivelse, även när den berättar en saga. Ta till exempel Ronja Rövardotter; det är en saga, ändå är den tydlig i sin tidsangivelse med borgen, kläderna etc. I boken kan man hålla sig till en mer diffus sagotid.

Hur tiden förflyter i en berättelse kan också visas olika i film och bok; i Kan du vissla Johanna står det tydligt i boken "Nästa dag..." (s. 7), "Det går flera veckor..." (s. 16), "tisdag, onsdag, torsdag, fredag" (s. 22). I filmen använder man istället klipp mellan olika scener och bilder för att visa att tid har passerat.

Även personer gestaltas med olika medel i en bok och på film. I alla historier behövs en eller flera huvudpersoner – personer som för handlingen vidare och som allt kretsar kring. Kan du vissla Johanna har i boken ett tydligt berättar-jag, Ulf, som berättar historien, även om den egentliga huvudpersonen är Berra. I filmen fungerar båda pojkarna som huvudpersoner och det finns ingen jag-berättare.

I alla historier som berättas, oavsett om det är i bokform eller på film, måste man börja med att väcka nyfikenhet och låta publiken ana vad historien ska handla om. Oftast börjar berättelser med att presentera huvudpersonerna. Regissören och författaren skapar en stämning och vill få oss nyfikna på personerna och vad de kommer att uppleva. Ofta finns någon detalj från filmens/bokens början med även i slutet.

När man skriver en bok behöver man inte förklara lika tydligt som i filmen, eftersom läsarna kan använda sin egen fantasi – läsaren kan föreställa sig en morfar vilken som helst, och det gör inget om alla inte riktigt föreställer sig morfadern på samma sätt. I en film måste man visa hur morfadern ser ut och man hör hans röst och hur han pratar. Då blir det svårare för publiken att fantisera ihop en egen version av morfadern – vi får ju en specifik morfar "serverad" och gestaltad med röst, kropp och rörelser.

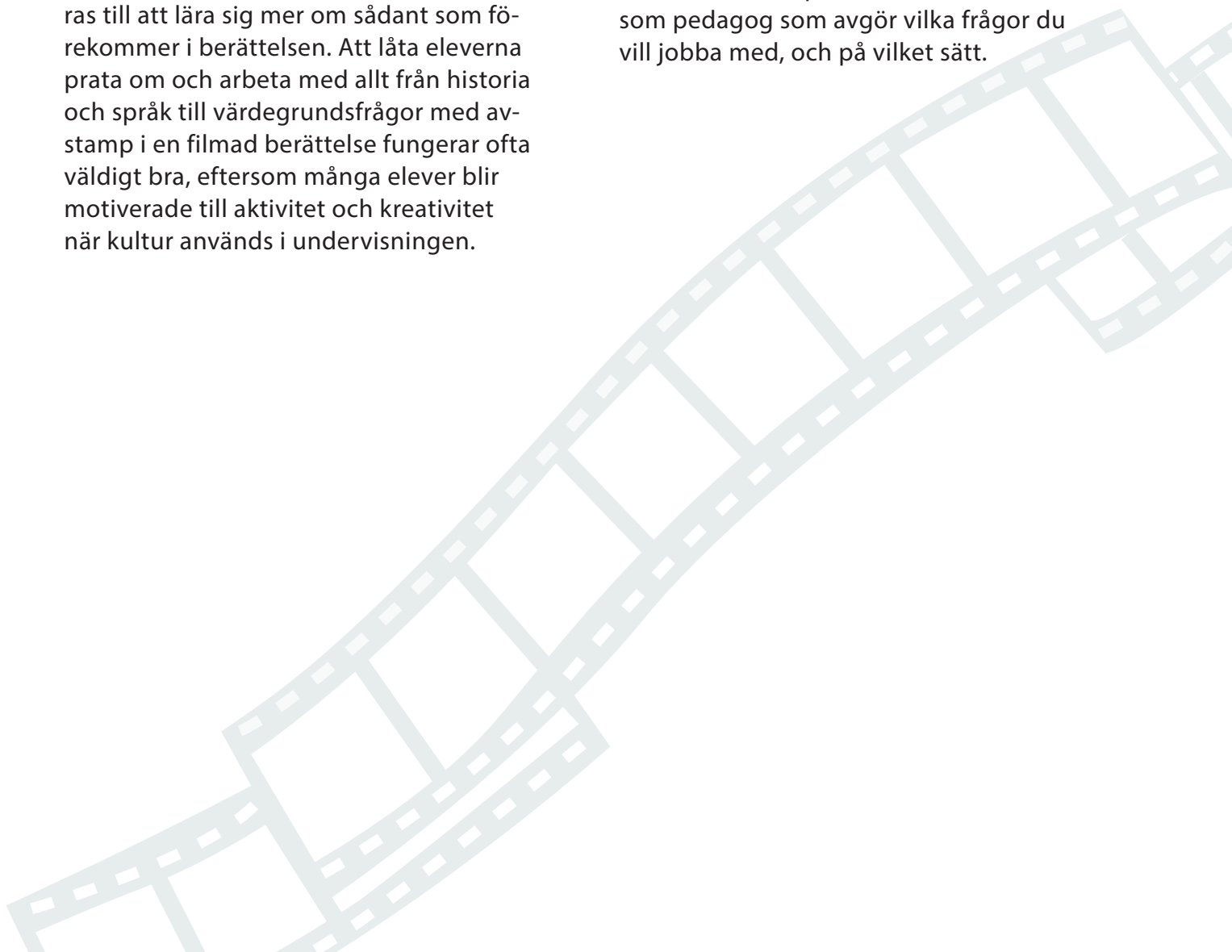
Förslag på övningar:

- Hur presenteras Berra och Ulf i boken? Hur lär vi känna dem i filmen? Var är de och vad gör de?
- När talar Berra om att han vill lära sig vissla? Läs s. 20 i boken och se samma scen i filmen. I filmen vet vi redan när den scenen kommer att Berra vill kunna vissla. Hur vet vi det?
- Vilka fler detaljer/saker som finns med tidigt i berättelsen återkommer senare mot slutet? Prata om Gustavssons ros och morfar Nils slipsar och draken som han gör tillsammans med pojkarna. När kommer de här sakerna in i berättelsen? Är det olika i boken och filmen?
- Kniven som Berra får av morfar finns inte med i boken. På vilka olika sätt finns den med i filmen? När ser vi den första gången? Hur förstår vi att Berra vill ha den? Hur förstår vi att Nils vill ge den till honom?

Andra teman och ämnen att arbeta med

Få saker sätter igång vår fantasi så bra som berättelser; både litteratur och film har en enorm förmåga att engagera såväl vårt tanke- som vårt känsloliv. Det kan därför vara tacksamt att även diskutera andra saker i anslutning till att man delat upplevelsen av en berättelse. Ta vara på elevernas egna tankar, idéer och associationer, och använd gärna berättelsen som en utgångspunkt varifrån man kan hämta exempel eller låta sig inspireras till att lära sig mer om sådant som förekommer i berättelsen. Att låta eleverna prata om och arbeta med allt från historia och språk till värdegrundsfrågor med avstamp i en filmad berättelse fungerar ofta väldigt bra, eftersom många elever blir motiverade till aktivitet och kreativitet när kultur används i undervisningen.

När man arbetar med känsliga frågor, som döden, sorg, sjukdom och liknande, är din pedagogiska fingertoppskänsla och din kännedom om dina elever din viktigaste vägvisare i hur du utformar arbetet. En del övningar passar i vissa klasser att göra i grupp eller helklass, andra kanske enskilt eller som hemuppgift. Ibland kan man förhålla sig väldigt fritt till boken/filmen och mest låta den fungera som en inledande inspirationskälla. Det är du som pedagog som avgör vilka frågor du vill jobba med, och på vilket sätt.

Förslag på övningar:

- Hur har man gjort i filmen för att man ska förstå att tiden går? Titta till exempel på scenen där morfar knackar på hos Berra. Den finns inte med i boken. Varför inte? Varför behövs den i filmen?
- I boken finns vissa tidsdetaljer i teckningarna, men i filmen blir det extra tydligt att historien inte utspelar sig idag. Hur ser vi det? Fundera till exempel på hur bilarna ser ut och är parkerade i filmen. Titta också på hur fenomenet TV tas upp i filmen. Vilka tidsdetaljer hittar ni i boken? Förutom bilderna kan vi hitta ledtrådar i pojkarnas namn, maträtten grisfötter och hur pojkarna leker och handlar cigarrer. Hur skiljer sig dessa saker från idag?
- Hur ser man att både Berra och Ulf är huvudpersoner i filmen? Är det någon som berättar? Vem? Hur skulle det ha varit om Ulf hade berättat i filmen precis som i boken?
- Vad får vi veta om morfar i filmen som inte står i boken? Titta på scenen där Berra och Ulf följer med Nils till hans hemliga trädgård. Finns det fler scener som inte finns i boken? Vilka då? Säger dessa något om personerna och tiden då det utspelar sig? Finns det scener som är delvis annorlunda i bok och film, till exempel när de pallar körsbär hos Gustavsson? Titta också på scenen där pojkarna möter morfar första gången och jämför med boken (s. 10). Hur skiljer de sig åt?
- Vilka personer är annorlunda i filmen jämfört med boken? Tora? Farbror Gustavsson? Hur beskrivs de i boken och hur gestaltas de i filmen? Om ni läste boken först kan ni diskutera om personerna i filmen är som ni trodde att de skulle vara, eller på vilka sätt de skiljer sig från vad ni föreställt er. Är morfar Nils gladare/argare/sjukare i filmen eller boken?

Tips för vidare fördjupning

Böcker för barn:

Stark Ulf, Min vän Percys magiska gymnastikskor, 1991, Bonnier Carlsen
Tidholm, Thomas & Anna-Clara, Resan till Ugri-La-Brek, 1995, Alfabeta
Nilsson Ulf & Tidholm Anna-Clara, Adjö, herr Muffin, 2002, Bonnier Carlsen

Böcker för lärare:

Hartman Sven, Barns tankar om livet, 2013, Natur och Kultur
Janson Malena (red.), Introduktion till filmpedagogik, 2014, Gleerups

Länkar:

Lättfattlig information om åldrande från InfoMedica, som ägs av landsting och Apoteket:
www.learnify.se/Learnifyer/ObjectResources/1a193dc0-6cf1-494a-9b96-7cc38100e2c8/Biald040910.pdf

Barnets förståelse för döden och hur man pratar med barn om det:
www.barnakuten.nu/barns-rattigheter/vad-forstar-barn-i-olika-aldrar-om-doden/

För support kontakta: bollnas.se/mediecentrum

Produktionsuppgifter

Kan du vissla Johanna?, Sverige, 1994
Regi: Rumle Hammerich
Manus: Ulf Stark
Foto: Andra Lasmanis
Producent: Agneta Bergenstråhle
Medverkande: Berra- Tobias Swärd, Ulf- Jimmy Sandin,
Nils- Per Oscarsson, Tora- Helena Kallenbäck

